

Koopkracht en beschikkingsmacht

Geld: een kwestie van afspraken en aanspraken

Door EC Bakker

De komst van de Euro biedt een mooie gelegenheid om eens nader stil te staan bij de vraag hoe ons huidige geldstelsel eigenlijk functioneert. In het economisch gedachtegoed van Rudolf Steiner zijn wat dat betreft belangrijke aanknopingspunten te vinden. In de afsluiting van zijn 'National Ökonomischer Kurs' riep hij de deelnemers hiertoe op om terug naar de basis te gaan en zich de gang van zaken in een eenvoudige gemeenschap voor te stellen. Van daaruit zou men kunnen inzien waarom in de moderne economie het geld eigenlijk een factor op zichzelf is geworden. Vervolgens zou men dan als vanzelf tot het inzicht moeten komen dat geld eigenlijk in de loop der tijd in waarde af zou moeten nemen. De handschoen is bij deze opgepakt.

Geld is een regeling

Wat is geld? Het eerste wat men moet vaststellen is dat geld niet zo eenduidig te omschrijven valt, omdat verschijningsvorm en werkwijze de meest uiteenlopende vormen aan kan nemen. Geld is immers in de eerste plaats een door mensen geschapen regeling. Wat nu in deze regeling tot uitdrukking komt is de eigenlijke vraag.

Geld representeert met name 'koopkracht': het vermogen beschikkingsmacht te verwerven over tal van zaken. Maar welke zaken dan en hoever gaat daarbij de beschikkingsmacht? Door deze vraag wordt de zaak al heel wat concreter. Het maakt in een klap duidelijk dat zonder meer over geld spreken eigenlijk niet kan. Geld staat nooit op zichzelf: geld is een representant.

Met geld kan men voedsel kopen en er vervolgens volkomen beschikkingsmacht over uitoefenen; men mag het opeten of weggoien. Men kan er ook grond mee kopen, maar de beschikkingsmacht is dan wat beperkter door bijvoorbeeld een verbod op gif storten. M.a.w.: zodra men over geld gaat nadenken stuit men op rechtsvraagstukken en wel in het bijzonder op het eigendomsrecht. Hoe meer mogelijkheden voor het verwerven van eigendomsrechten, hoe meer mogelijkheden geld te bieden heeft. Zo kon je vroeger mensen kopen.

Wie nu een biljet van 100 euro in handen heeft, mag zich afvragen wat hierin allemaal wel niet tot uitdrukking komt. Het is als het ware een aandeel in allerlei eigendomsrechten. Vandaag de dag zit hier zoveel in, dat je wel gek zou zijn om dit uit te pluizen. Toch kun je een eind komen en de meest vreemde dingen ontdekken.

Vanuit het verleden naar de toekomst

De vreemde zaken waarop men bij het geldonderzoek stuit, blijken vooral betrekking te hebben op het fenomeen dat in het geld oeroude aanspraken verborgen zitten die nog tot in de verre toekomst kunnen doorwerken. Neem nou grondbezit; spectaculaire voorbeelden zijn te vinden in Engeland, waar de oude adel al honderden jaren geen revolutie heeft gehad die ze onteigende, of de nazaten van de Spaanse conquistadores in Midden- en Zuid-Amerika met hun uitgestrekte plantages. Dichter bij huis en in de tijd is de Nederlandse huizenmarkt, waarbij veel mensen hun vermogen hebben zien verdubbelen door simpelweg in hun huis (c.q. op de grond) te 'zitten'. Men moet echter stevig doordenken om echt een notie te krijgen van wat er al niet vanuit het verleden in het geld doorwerkt. Grondbezit vergemakkelijkt dit inzicht echter aanzienlijk.

In zijn algemeenheid is grond iets wat in verschillende opzichten van zichzelf uit al produktief is. Bij een groeiende bevolking alleen al omdat er een toenemende vraag naar is om op te kunnen wonen. Daarnaast kan men denken aan zoiets als vruchtbaarheid van de grond. Het punt is dat men voor dergelijke voordelen niets hoeft te doen. De ganbare economische wetenschap beschouwd particulier bezit en in het bijzonder grondbezit echter als een groot goed. Het stimuleert investeerders immers om initiatief te nemen.

Neem nu iemand die hard gewerkt heeft en besluit van zijn spaarcenten een fraai stuk grond te kopen. Zo iemand loopt toch risico dat de grond in waarde daalt door bijvoorbeeld overstromingen, bevolkingsachteruitgang en wat al niet. Daar staat dan de kans op winst tegenover. Op

zichzelf is winst in verband met genomen risico ook legitiem. Maar wat al te vaak klopt, is dat men zijn spaarcenten ruimschoots terug heeft verdiend, allang zijn risico gecompenseerd heeft en op zijn lauweren kan gaan rusten. Anderen kunnen nu feitelijk voor jou gaan werken of voor je kinderen, kleinkinderen, etcetera. Dit principe, het verkrijgen van inkomsten door het blijvend bezit van produktiemiddelen, werkt op nog heel andere manieren door in het geld dan alleen middels grond. (Rudolf Steiner zelf noemde dit principe de grondfout van het kapitalisme: "het vijfde wiel aan de wagen"¹)

De enorme opkomst van de technologie in de afgelopen 200 jaar heeft dergelijke situaties alleen maar versterkt. Zie voor de analogie met het grondbezit het gegeven dat technologie, net als natuur, van zichzelf uit al een enorme produktiviteit kan hebben. Het principe is wellicht zelfs eenvoudiger waarneembaar bij aandelen in bedrijven. Ook hier zijn er tal van momenten waarbij de verhouding met het genomen risico volkomen zoek is, waardoor de situatie ontstaat dat de medewerkers in het bedrijf ondergeschikt blijven aan de kapitaalverschaffers. Het geld wat u nu in uw hand heeft wordt daarom gestadig minder waard omdat er veel te veel aanspraken uit het verleden aan blijven hangen; er blijven teveel mensen op deze basis profiteren. In essentie is dit de voornaamste en (on)eigenlijke bron van inflatie.

Het principe van het blijvend bezit kent echter nog een andere verschijningsvorm, en dat is het geld zélf. Geld mag dan wel sec gesproken een representant zijn van allerhande rechtsregelingen, maar waar komen die briefjes vandaan?

Een dorpseconomie

Om een beter begrip te krijgen hoe het geld tegenwoordig werkt, is het goed om een eenvoudige, in zichzelf besloten dorpseconomie voor te stellen. Om het dorp heen bevindt

¹ Zie hiertoe het Zachariël-artikel 'Markt en Overheid'. Voor Steiner's richtinggevende voordrachten over de dorpsgemeenschap: GA 340, 13^e en 14^e voordracht, 5-6 augustus 1922. Vertaald in het Nederlands.

zich landbouwgrond die door een groot deel van de bewoners bewerkt wordt. Daarnaast zijn er natuurlijk kinderen, zieken en bejaarden. Deze laatste groepen hebben zorg nodig en onderwijs. U kunt zich dan voorstellen dat het dorp een leraar en een arts heeft. Deze hebben minder tijd om op het land te werken, of helemaal niet. Feitelijk komt het er toch op neer dat beide van de verschillende boeren een deel van de oogst krijgen. Wordt dit zo geregeld door middel van briefjes die ze bij de verschillende boeren in de loop van het jaar kunnen inleveren, dan beginnen we al in de buurt te komen van onze huidige voorstelling van geld. Curieus is dat op het moment dat de leraar zo'n briefje inlevert bij een boer, het briefje zijn waarde verloren heeft. Het geld is 'verbruikt'. Stel nu dat de leraar geen Bourgondisch type is en niet al zijn briefjes inlevert, ze bewaart. Het volgende oogstjaar komt hij met een paar oude briefjes aanzetten bij de desbetreffende boer. Wat dan? Dan zegt die boer: "Ik heb nog wel wat uitgedroogde wortels liggen van vorig jaar, die jij niet bij mij hebt afgehaald. Die kun je krijgen. Voor de oogst van dit jaar kom je maar met nieuwe briefjes aan." Hoe simpel ook; hieruit mag u in elk geval opmaken dat geld uit het ene jaar beduidend verschilt van geld uit het andere jaar.

Men stelle zich een dorp voor

Centrale distributie

Nu kan het buitengewoon handig blijken te zijn, dat het dorp een centraal coördinatieorgaan opzet dat de briefjesuitgifte regelt. Begrijp wel dat dit niet zomaar een praktisch besluit is, maar dat aan de gelduitgifte allerhande rechtsregelingen ten grondslag liggen. Wil het dorp gezamenlijk een leraar betalen, dan refereert dit aan een recht op onderwijs. Bij de arts gaat het om een recht op gezondheidszorg. Bij de kinderen kunt u aan een soort kinderbijslag denken, hetgeen toch een onafhankelijk recht op inkomen/zorg/opvoeding als gedachte heeft. Bij de bejaarden geldt iets soortgelijks.

Het is nogal een gedoe met al die briefjes die men bij al die boeren in kan leveren. Handiger zou het zijn als de boeren

hun oogst afdroegen en de rest aan een distributie-orgaan zouden overlaten. Het distributie-orgaan geeft dan briefjes uit en men hoeft alleen maar daarheen om ze te gelde te maken. Dit orgaan kent natuurlijk ook weer medewerkers die vrijgesteld worden van het werken op het land en zelf briefjes ontvangen.

Nog steeds is het zo dat bij inlevering het geld verdwijnt, en geld per oogstjaar verschilt. Het geld is echter universeeler geworden. Het wordt een stuk aantrekkelijker om het als ruilmiddel te gebruiken. Zeker wanneer men op een dag niet meer bijvoorbeeld zuivel-, groente- en vleesbriefjes onderscheidt, maar 'gewoon' (dus wel goed doordacht) een getal er op zet, als representant van de gehele oogst.

De onderlinge dienstverlening tussen inwoners wordt hierdoor enorm vergemakkelijkt. Het is prachtig om zelf allerhande voorbeelden te bedenken om te zien hoe hierdoor een economie steeds verfijnder kan worden. Aanvankelijk biedt bijvoorbeeld iemand die wat minder behoefte aan voedsel heeft een briefje aan in ruil voor het schoonmaken van zijn woning, hetgeen geschiedt door iemand die wat meer voedselbehoefte heeft. Dergelijke transacties worden echter al snel heel wat complexer. Hierdoor komt het geld via steeds curieuzere omwegen bij het distributie-orgaan terecht, om uiteindelijk te 'verdwijnen'.²

Geld besparen

Stel nu dat men dat verdwijnen van het geld nogal lastig vindt; elk jaar weer opnieuw geld uitgeven en aan de oogst relateren. Waarom niet gewoon die briefjes geen einddatum geven en maar zien wanneer ze 'binnenkomen'? Gewoon een kwestie van de geldhoeveelheid goed bewaken en zorgen dat de boeren hun oogstdeel afstaan. Toch is dit op zichzelf voordelig voor de mensen die geld besparen; het heeft voor de anderen een nadelig effect wanneer de bespaarders hun geld op een gegeven moment toch in de roulatie gooien. De geldhoeveelheid neemt dan toe en geld wordt minder waard.

Natuurlijk is het ook zo dat iemand die tijdelijk afstand doet van consumptie, dus bespaart, daarmee de

---

² Het blijkt dat mensen bij uitstek grote moeite hebben met de gedachte dat geld verdwijnt. Maar al te zeer is men geneigd geld als een gegeven te beschouwen. Dit is mijns inziens niet zozeer te wijten aan het onderwerp, maar bovenal aan de te statische manier van denken die doorgaans gehanteerd wordt. Desalniettemin; nadenken over geld biedt wat dit betreft een prima training om zoals Steiner het noemt "bewegelijk te leren denken". Wellicht sloot hij daarom de enige economie-cursus die hij ooit heeft gegeven hiermee af.

gemeenschap een dienst kan bewijzen. De geldhoeveelheid neemt dan immers af en geld wordt meer waard. Dat is echter te abstract gedacht (maar hopelijk wil de lezer dit wél even doordenken!)

Men kan hieruit de conclusie trekken dat geld eigenlijk de uitdrukking is voor de produktiemogelijkheden op een gegeven moment.³ Wordt daar geen gebruik van gemaakt, dan wil dat niet zeggen dat die mogelijkheden er, pak 'm beet, een jaar later nog zijn. Dit is het best waarneembaar bij landbouwgrond; gebruik je deze een jaar niet, dan wil dat niet zeggen dat je een jaar later de dubbele oogst kan verkrijgen.

Iemand die geld bespaart door zich te onthouden van consumptie, laat produktiemogelijkheden liggen. Althans, in principe. Stel nu dat iemand simpelweg een betere kookmethode heeft uitgevonden en daardoor minder voedsel nodig heeft. Hij heeft dan ervoor gezorgd dat de produktiemogelijkheden beter benut worden, waardoor er extra mogelijkheden ontstaan. Dat is een andere manier van besparen.

Het gaat er bij het besparen dus niet om of dat goed of slecht is; het gaat er om wat er met de besparing gebeurt. Doet degene er wat mee voordat die mogelijkheden verloren zijn gegaan of niet? Hij kan het weggeven of er iets mee kopen, óf hij leent zijn bespaarde geld uit; dan stelt hij anderen in staat die mogelijkheden te benutten.

Wat gebeurt er nu bij het lenen? In de toekomst krijgt de uitlener zijn geld terug, die extra mogelijkheden die hij heeft geschapen zijn benut door anderen, en hij heeft nu de vraag voor zich wat hij met de extra mogelijkheden van dit moment gaat doen. So far, so good; er is immers geen vergroting van de geldhoeveelheid opgetreden, op geen enkel moment. Sterker nog; zolang het geld maar op deze wijze 'rolt', maakt het zelfs niet uit of er wel of niet een einddatum op komt te staan.....

Maar let wel; de lening die terug wordt ontvangen omvat geld met de mogelijkheden van dit moment. Die kunnen groter zijn (b.v. door uitvindingen), maar ook kleiner (b.v. door natuurrampen) dan in de tijd dat het geld uitgeleend werd. Hier komt het fenomeen van het nemen van risico om de hoek kijken.

Risico verminder je met name door niet zelf uit te lenen, maar het via een collectief te doen. In ons dorp kan dat via het distributie-orgaan gaan. Deze kan de wenselijkheid van het sparen en uitlenen tot uitdrukking brengen in rentepercentages, als middel om te garanderen dat een

---

³ In essentie is dit mijns inziens de meest reële gelddefinitie die men überhaupt geven kan: eventueel kan men overwegen 'produktiemogelijkheden' te vervangen door 'potentie' (hoewel op zichzelf diepgravender, kom je daarmee al snel in de vage hoek, waarbij geld wederom gemystificeerd wordt: geld blijft hoe dan ook een bewustzijnsvraagstuk bij uitstek)

bespaarder zijn geld ook terug krijgt of zelfs meer, of eventueel minder. (Al (her)kennen wij dat laatste niet meer, de economische werkelijkheid kan dit zeker met zich meebrengen!) Het distributie-orgaan begint nu meer en meer op onze huidige banken te lijken.

De huidige 'dorpsbank': de ECB in Frankfurt

Toename van de geldhoeveelheid

De problemen met het ontbreken van een einddatum ontstaan op een geheel andere wijze. Het gebeurt wanneer het distributie-orgaan c.q. de 'dorpsbank', besluit om de geldhoeveelheid te laten toenemen. Dit kan natuurlijk op uiteenlopende manieren gebeuren. De klassieke manier is door de geldpers gewoon te laten rollen. Menig dictator heeft hier veel plezier aan beleefd. In onze samenleving gebeurt dit echter ook, maar op uiterst vernuftige wijze. De banken mogen geld scheppen door meer geld uit te lenen dan ze als spaargelden in beheer hebben. (Ca. 5% hoeft momenteel gedekt te zijn.) Toegepast op ons dorp betekent het dat de geldhoeveelheid toeneemt en de waarde dus afneemt. Het werkt echter zo, dat degenen die het geld lenen als het ware een extra mogelijkheid krijgen om gebruik te maken van de productiepotentie op een gegeven moment. Het is een soort extra werkprikkel. Even kort door de bocht: in ons dorp zou het bijvoorbeeld iemand kunnen zijn die meubels wil gaan maken, terwijl op dat moment iedereen het nog zelf doet. Hij gebruikt die lening om zichzelf vrij te stellen van het werken op het land en nu te gaan timmeren. Terwijl hij timmert, moeten de anderen meer werk op het land doen. Gesteld echter

dat degene een goede timmerman blijkt te zijn, dan blijkt het uiteindelijk besparend voor anderen te werken om meubels bij hem te gaan kopen in plaats van ze zelf te maken. Blijkt hij niet te kunnen timmeren (of een gruwelijke notie van design erop na te houden), dan zit hij met het probleem van het terugbetalen van de lening. (Hetgeen bijvoorbeeld terug te verdienen valt door wat langer op het land te gaan werken; de anderen zouden dan wat korter kunnen werken en zo hun extra werk van de voorgaande tijd gecompenseerd zien.)

Resumerend; door de resultaten van het extra werk neemt de waarde van geld uiteindelijk (weer) toe en zijn de verstoringe gevolgen van toename van de geldhoeveelheid niet alleen weer in orde gebracht, maar bij een geslaagd productie-initiatief ruimschoots gecompenseerd.

Daarnaast komt echter de rente die de leners extra moeten opbrengen. De zaken worden nu al snel zeer troebel, want wat is nu precies die rente en waar komt die terecht? Die rente is sec beschouwd een risicopremie (onze timmerman kan onder een boom vallen bij het houthakken). Voor een groot deel komt die rente terecht bij de spaarders. De rente als zodanig betekent ook concreet een extra werkspanning voor de lener; een extra gebruik móeten maken van de productiepotentie. Laat de spaarder nu zijn met rente vermeerderde geld staan, dan kan de dorpsbank nóg meer geld uitlenen.⁴ De cyclus begint weer opnieuw; de geldhoeveelheid neemt weer toe, geld vermindert aanvankelijk in waarde, etcetera. Zo werkt het huidige systeem van geldschepping in grote lijnen.

Het moge duidelijk zijn dat het geld zo zeer ondoorzichtig wordt. Zij die sparen zien immers per saldo hun geld toenemen; tegenwoordig verdubbelt het na zo'n 10-15 jaar. (De waarde is dan wel feitelijk minder door inflatie en belastingen, maar groeien doet het!) Concreet betekent dit dat iemand die in het ene jaar bespaart, niet alleen meer het feitelijke 'ontwaarden' van het geld als zorg aan anderen overlaat (bij het ontbreken van een gelddatum kun je dit misschien beter meteen al 'herwaarden' noemen). Hij krijgt met het verstrijken der jaren uiteindelijk véél meer dan 'zijn' hergewaardeerde geld terug. Met andere woorden: steeds grotere aanspraken krijgt hij op de toekomst, naarmate hij zijn besparing blijft uitlenen.

⁴ Naar analogie van de regeling dat de huidige banken ca. 5% van hun leningen hoeven te dekken, betekent immers elke 100,- meer op de bank, dat een bank direct ca. 1800,- extra mag uitlenen c.q. scheppen. Een extraatje ter verduidelijking: De invoering van de pinpas was voor de banken mede aantrekkelijk, omdat daardoor meer geld in de kassen bleef (in plaats van de portemonnee) en dus extra mogelijkheden voor geldschepping ontstonden.

Begrijpt u dit goed; de spaarder krijgt uiteindelijk niet meer alleen het equivalent van 'zijn' oude geld met produktiemogelijkheden van dit moment, maar relatief veel meer dan dat. Eventueel mag je dit een risicopremie noemen, (zoals gangbare economieën zich er simpelweg vanaf maken) maar dan is de beloning tegenwoordig gegarandeerd veel te hoog. Wederom wordt de hiervoor als grondfout van het kapitalisme geschetste uitspraak van Rudolf Steiner duidelijk. Zij die geld lenen merken dit vooral door het fenomeen van rente over rente bij het aflossen van hun schuld. Concreet: iemand die 100.000,- leent tegen 10% rente en ieder jaar 10.000,- aflost, heeft aan het eind van zijn leven nog steeds dezelfde schuld en misschien wel 300.000,- aan aflossing betaald. (Wellicht kan de lezer dan begrijpen waarom Steiner op zichzelf aan rente wél een legitiem principe ten grondslag vindt liggen, maar rente over rente volstrekt afwijst. Rente over rente stoelt namelijk op hetzelfde principe als het oneindig bezit van produktiemiddelen zoals grond.)

Helaas herkennen wij de eigenlijke achtergrond van deze gehele gang van zaken niet meer. Het is goed voorstelbaar dat in 'ons' dorp opstanden zouden ontstaan en het kantoor van het distributie-orgaan wellicht platgebrand zou worden. Onze nationale economie, ingebed in een enorm internationaal netwerk, is echter niet zo doorzichtig. Al het voorgaande is dan ook nog maar een inleiding in het economisch denken dat noodzakelijk is om de werkelijkheid te benaderen.

Nieuwe claims op de toekomst

Misschien kunt u zich nu nog meer voorstellen bij de in het begin geopperde stelling dat in uw briefje van 100 oeroude aanspraken uit het verleden huizen. Stel dat een Nederlandse grootgrondbezitter in de 19e eeuw zijn grond verkocht en dat geld op de bank zette; dan weet u dat als hij en zijn nazaten dit een beetje normaal beheerden, zijn achterkleinkinderen hier nog steeds van kunnen leven. Anderen hebben dit geld continu voor hen geherwaardeerd en zullen dat de komende eeuw blijven doen.

Nog belangrijker echter is het gegeven dat momenteel steeds meer nieuwe claims op de toekomst worden gelegd. De banken werken immers gestadig door, hun geld mede verdienend met het door ons zelf aan hen verleende recht op geldschepping. De overheid emancipeert middels de Europese (Monetaire) Unie nog

verder van ons vandaan, met als gevolg dat we nog moeilijker invloed kunnen uitoefenen op miljardenprojecten die we uiteindelijk in de loop der jaren zelf moeten betalen. Het systeem van financiering middels aandelen strekt zich over steeds meer gebieden uit, zoals het openbaar vervoer, het communicatienetwerk, de energievoorziening en gegarandeerd binnenkort de gezondheidszorg. Ofwel; nog meer mogelijkheden om eigendomsrechten tot in de verre toekomst te verwerven.

Patentkampioen in de landbouw: Monsanto

Zeer boeiend is ook de slag om ons dagelijks brood in letterlijke zin; er wordt keihard gewerkt aan het kunnen claimen van alle gewassen, middels het patenteren (en zo veel mogelijk toepassen) van uitvindingen op het gebied van DNA en daaraan verwante genetische modificaties. Een patent is doorgaans zo'n 50 jaar geldig, dus dat wordt betalen.

Conclusies

De aan het begin van dit artikel gestelde vraag naar de aard van het geld is ten dele beantwoord. Ik heb laten zien dat het ook geen eenvoudige vraag is. Hopelijk heb ik wel duidelijk kunnen maken waar de schoen wringt; we zijn het 'vergeten', we zijn het overzicht kwijt. Geld wordt met onvoldoende bewustzijn gehanteerd. Bewustzijnbevorderend is het onder ogen zien dat langdurige eigendomsrechten van produktiemiddelen tot uitdrukking komen in geld. Daarnaast het inzien van de werking van het laten toenemen van de geldhoeveelheid, produktief gemaakt door het verstrekken van leningen met rente, ofwel het verlenen van extra mogelijkheden (werkprikkels) om gebruik te maken van produktiepotentie. Begint men hierdoor meer begrip te krijgen voor geld, dan kan men zich pas echt gaan afvragen hoe het ook anders zou kunnen.

In het werk van Marten Toonder zijn vaak aardige visies op economische vraagstukken te vinden, zoals in dit fragment uit de 'Vergelder'(1984): de heer Bommel heeft een patent verworven op een apparaat dat middels geldstukken van alles wat je er in stopt de actuele geldwaarde aangeeft. Hij snapt het nog niet helemaal en meent snel geld te verdienen door er stapels patat in te gooien, (nadat hij ontdekt heeft dat een enkele aardappel net zoveel oplevert als één patatje).